

KİÇİK QIZILAĞAC KÖRFƏZİ VƏ ONA YAXIN QURU ƏRAZİLƏRDƏ REPRODUKSİYA DÖVRÜNDƏ QUŞLARIN TROFİK ƏLAQƏLƏRİ

Natəvan Kərimova, Əbülfəz Tağıyev

Bakı Dövlət Universiteti, natakerimova@gmail.com, tağıyev_eko@rambler.ru

Trofik əlaqələr quşların məskunlaşmasında və miqrasiyasında mühüm faktordur. Reproduksiya dövründə quşların trofik əlaqələri yem bazasının növ müxtəlifliyi ilə deyil, həm də onun zənginliyi, resursun stabilliyi, illər, günlər və biotoplar üzrə dəyişməsi, tapılıb götürülməsinin mümkünlüyü ilə şərtləndirilir.

2018-2022-ci illərdə Kiçik Qızılğac körfəzi və ona yaxın quru ərazilərdə reproduksiya dövründə quşların trofik əlaqələri öyrənilmişdir. Burada analoji tədqiqatlar demək olar ki, aparılmamışdı. Halbuki təbii (suyun səviyyəsinin dəyişməsi və s.) və antropogen amillər heç vaxt əraziyə təsirsiz ötüşməmişdir. Tədqiqatlar hər il aprel, may, iyun, iyul aylarında müxtəlif vaxtlarda, əsasən saat 9⁰⁰-19⁰⁰-da aparılmış, durbindən və Carl Zeiss teleskopundan istifadə olunmuşdur. Quşların trofik əlaqələri onların yemləndiyi, yuvaladığı, dincəldiyi, gecələdiyi ərazilərin ətrafında vizual müşahidələrə, yem qalıqlarının və ekskrementlərinin analizinə, qusuntularına və s.əsasən öyrənilmişdir. Bu üsulların ayrı-ayrı qrup quş populyasiyaları üçün əhəmiyyətinin müxtəlifliyi nəzərə alınmışdır. Yem qalıqlarının rənginin, iyinin az və ya çox deformasiya olunması analiz edilmiş, yem rasionuna qiymət verilməsi Q.T.Mustafayev və N.A.Sadıqovanın yem şkalasına əsasən aparılmışdır.

Kiçik Qızılğac körfəzində *Ixobrychus minutus* su onurğasızları, balıqlar və amfibilərlə yemlənilir (~100%). *Bubulcus ibis* sahilə yaxın, bitki örtüyü zəngin biotoplarda ev heyvanları ilə qida assosiasiyası əmələ gətirərək, əsasən quru onurğasızları, su onurğasızları və amfibilərlə (~100%), *Ardea purpurea* körfəzin qalın qamışlıq və dayaz su sahələrində əsasən su onurğasızları, amfibi və qismən balıqlarla (~100%), *Platalea leucorodia* dayaz suda dib su onurğasızları, balıq körpələri, çömçəquyruqlar (~75%), qismən çürüntülü bitki mənşəli yemlərlə (~25%) qidalanır, *Ciconia ciconia* heyvan mənşəli (~100%) yemini (məməlilər, reptililər, amfibilər, quru onurğasızları) Kiçik körfəzə yaxın quru, yarımquru ərazilərdə axtarır. *Pandion haliaetus* əsasən balıqlar (~100%) və reptililərlə, *Pernis apivorus* quru onurğasızları, amfibilər və reptililərlə (~100%), *Circus macrourus* reptili, quşlar və məməlilərin kiçik ölçülü nümayəndələri (~100%), *Circus pygargus* reptililər, gəmiricilər, quru onurğasızları və amfibilərlə (~100%) yemlənilir. *Accipiter brevipes* reptililər, quru onurğasızları, amfibilər və az miqdarda quşlarla (~100%), *Circaetus gallicus* əsasən reptililər, amfibi və məməlilərlə (~100%), *Hieraetus pennatus*, *Aquila pomarina* əsasən reptililər, quşlar və məməlilər (~100%), *Falco naumanni* əsasən quru onurğasızları və reptililərlə (~100%), *Falco subbuteo* quşlar və məməlilərlə (~100%) qidalanır. *Coturnix coturnix* bitki mənşəli yemlərlə (~75%) yanaşı, quru onurğasızları (~25%), *Burhinus oedicnemus* su və quru onurğasızları, amfibi, reptililər və məməlilərlə (~100%), *Charadrius dubius*, *Charadrius alexandrinus* əsasən su və quru onurğasızları (~100%), *Charadrius leschenaulti* su və quru onurğasızları (~100%) ilə yanaşı, reptililərlə yemlənilir.

Himantopus himantopus, *Tringa glareola*, *Actitis hypoleucos*, *Glareola pratincola* yalnız su və quru onurğasızları (~100%), *Larus genei*, *Chlidonias niger*, *Chlidonias leucopterus* su və quru onurğasızları, balıqlar, bəzən amfibilərlə (~100%) qidalanır. *Chlidonias nilotica* su və quru onurğasızları, reptili və quşların yumurtaları (~100%) ilə, *Sterna sandvicensis*, *Sterna hirundo* su və quru onurğasızları, balıqlarla (~100%), *Streptopelia turtur* heyvan (~75%) və bitki mənşəli yemlərlə (~25%), *Caprimulgus europaeus*, *Apus apus*, *Merops apiaster*, *Merops superciliosus*, *Riparia riparia*, *Hirundo rustica*, *Delichon urbica*, *Motacilla alba* əsasən suyun səthindən su onurğasızları, havadan, torpaqdan quru onurğasızları (~100%), *Upupa epops* isə əsasən torpaqdakı quru onurğasızları ilə bərabər, kiçik ölçülü amfibi və reptililərlə (~100%) yemlənilir. *Lanius collurio*, *Lanius senator* quru onurğasızları, reptili, amfibi və

məməlilərin kiçik ölçülü nümayəndələri (~75%), bitki toxumları və meyvələri (~25%), *Lanius minor* quru onurğasızları (~25%), bitki toxumları və meyvələri (~75%), *Oriolus oriolus* bitki (~75%) və heyvan mənşəli (~25%) yemlərlə qidalanır. *Acrocephalus schoenobaenus*, *Acrocephalus palustris*, *Acrocephalus scirpaceus*, *Acrocephalus arundinaceus*-un yem rasionunda heyvan mənşəli yemlər (su və quru onurğasızları) ~75%-dən çox, bitki mənşəli yemlər (meyvə) ~25%-dən azdır. *Sylvia nisoria*, *Sylvia hortensis*, *Sylvia atricapilla*, *Sylvia borin*, *Sylvia communis*, *Sylvia mystacea* toxum və meyvə (~25%), heyvan mənşəli yemlərdən su və quru onurğasızları (~75%), *Muscicapa striata*, *Saxicola torquata* su və quru onurğasızları (~100%), *Oenanthe oenanthe* və *Oenanthe hispanica* meyvə (~25%), su və quru onurğasızları (~75%), *Circotrichas galactotes* su və quru onurğasızları (~100%) ilə yemlənilir. *Luscinia megarhynchos* ~25% bitki mənşəli, ~75% heyvan mənşəli yemlərlə, *Emberiza hortulana*, *Emberiza melanocephala* isə ~75% bitki mənşəli, ~25% heyvan mənşəli yemlərlə qidalanır.

Beləliklə, Kiçik Qızılağac körfəzi və ona yaxın quru ərazilərdə reproduksiya dövründə quşlardan 3 növün (*Coturnix coturnix*, *Streptopelia turtur*, *Oriolus oriolus*) yem rasionunda bitki mənşəli yemlər ~75%-dən çox, 12 növün (*Platalea leucorodia*, *Lanius collurio*, *Lanius senator*, *Lanius minor*, *Acrocephalus schoenobaenus*, *Acrocephalus arundinaceus*, *Sylvia nisoria*, *Sylvia hortensis*, *Sylvia atricapilla*, *Sylvia borin*, *Sylvia communis*, *Sylvia mystacea*) yemində bitki mənşəli yemlər ~25%-dən azdır. Yem rasionunda bitki mənşəli yemlərin faizlə miqdarı bitkilərin vegetasiya dövründən asılı olaraq dəyişə bilər. 20 növün yemində meyvə, 16 növün yemində bitki toxumları, 3 növün populyasiyalarında bitkinin vegetativ hissələri üstünlük təşkil edir. Reproduksiya dövründə 79 növ quşun yem rasionunun tərkibinə quru onurğasızları, 55 növdə su onurğasızları, 19 növdə balıqlar, 20 növdə amfibilər, 24 növdə reptililər, 14 növdə quşlar, 13 növdə məməlilər daxildir. Quşların yem rasionunda quru və su onurğasızlarının çoxluğu iki ekosistemin (ekoton) kəsişməsi (Kiçik Qızılağac körfəzinin su sahəsi ilə quru olan hissəsi) ilə əlaqədardır. 55 növ quşun yem rasionuna su onurğasızları, 79 növdə quru onurğasızları, 19 növdə balıqlar, 20 növdə amfibilər, 24 növdə reptililər, 14 növdə quşlar, 13 növdə məməlilər, 24 növdə meyvə, 22 növdə bitki toxumları, 5 növdə bitkinin vegetativ hissələri daxildir.

Kiçik Qızılağac körfəzi və ona yaxın quru ərazilərdə quşların trofik əlaqələrinin əsasını heyvan mənşəli qidaların təşkil etməsi həm quşların reproduksiya dövründə heyvan mənşəli qidaların bolluğu, həm də hər bir növün yem xarakteri ilə əlaqədardır.